

ÜSKÜDAR
SEMPOZYUMU
IV

3-5 Kasım 2006

B İ L D İ R İ L E R

CİLT I

EDİTÖR
DR. COŞKUN YILMAZ

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU IV

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Prof. Dr. Mustafa Uzun
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun / Prof. Dr. Ş. Tufan Buzpınar
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Küçükaşçı / Yrd. Doç. Dr. Erhan Afyoncu

Yayına Hazırlık

Uğur Demir / Resul Tamgüç

İmla ve Tashih

Prof. Dr. Mustafa Uzun / Ahmet Karataş

Görsel Araştırma

Dr. Suphi Darıcalı / Yrd. Doç. Dr. Erhan Afyoncu
Uğur Demir / Resul Tamgüç

Fotoğraf

A. Bilal Arslan / Fatma Durgut
Orhan Durgut / Dr. Suphi Darıcalı

Sempozyum Fotoğrafları

Kenan Koca / İsa Telli

Kapak Fotoğrafı

Üsküdar Kara Davut Paşa Camii

Tasarım ve Uygulama

Bülent Avnamak

Baskı ve Cilt

Seçil Ofset

ISBN: 978-9944-5807-3-1 (Takım)

İstanbul 2007

Kitabın telif hakları Üsküdar Belediyesi'ne aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas yapılamaz.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Hakimiyet-i Milliye Caddesi

Atlas Çıkmazı No: 69

ÜSKÜDAR / İSTANBUL

Tel: 0212 531 30 00 • Faks: 0212 531 30 00

www.uskudar.bel.tr

Anadolu Yakasının İlk Sanayi Tesislerinden Biri Kuzguncuk Gazhanesi ve Üsküdar

MEHMET MAZAK
Araştırmacı-Yazar

Kuzguncuk Gazhanesi'nin İlk Kuruluşu

Modern ve çağdaş belediyeçiliğin önceliklerinden olan cadde sokak ve tarihî mekânların geceleri aydınlatılması girişimi Anadolu yakasında ilk defa Üsküdar Kuzguncuk Gazhanesi'nin 1865 yılında tesis edilmesi ile gerçekleşmiştir.

Günümüz Beylerbeyi Sarayı'nın bulunduğu alanda daha önceden bulunan yapılar, 1851'de çıkan yangında hasar görmüştü. Bunu bir uğursuzluk sayan Sultan Abdülmecid artık burada ikamet etmemiş, saray bir süre metruk kalmıştır. Abdülmecid'den sonra tahta çıkan Sultan Abdülaziz (1861-1876) tarafından bugünkü Beylerbeyi Sarayı, Sermimar-ı Devlet olan Sarkis Balyan ve kardeşi Agop Balyan tarafından yeniden yapılmıştır. Sarayın yapımı 1864'de tamamlanmış, 21 Nisan 1865 yılında Sultan Abdülaziz, Beylerbeyi Camii'ndeki Cuma namazı sonrasında yeni saraya törenle gelmiştir.¹

İstanbul'un Anadolu yakasının ilk sanayi tesislerinden biri olan Gazhane inşası 1862'de başlayıp 1865 yılında tamamlanan ve Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılmış olan Beylerbeyi Sarayı'nın modern ölçülerde aydınlatılabilmesi için Kuzguncuk Baba Nakkaş Sokak'ta (bugün Gazhane Sokak olarak geçiyor) Kuzguncuk Gazhanesi tesis edilerek maden kömüründen elde edilen gaz ile Beylerbeyi Sarayı Anadolu yakasının ilk modern ölçülerde aydınlatılan mekanı olmuştur.²

Kuzguncuk Gazhanesi tesis edilirken makine ve ekipmanların bulunduğu fabrikanın aslını teşkil eden bir ana bina, idari birimlerin ve yönetim merkezinin bulunduğu yardımcı bina ve gazın depolanması ve ayrıştırılmasını sağlayan orta ölçekli iki adet gazometre tesislerinden oluşmaktaydı. Gazhane fabrikası, gaz elde

etmeye yarayan maden kömürü, işlendikten sonraki kömür tozları ve küllerinin ve kadranın depolandığı geniş bir depo alanından oluşan 10 dönümlük bir arazide kurulmuştur.

Endüstri tarihimizin ve Anadolu yakasının ilk sanayi tesislerinden biri olan Kuzguncuk Gazhane'sinde Beylerbeyi Sarayı'nın aydınlatılması ve ısıtılmasından sonra artan üretim fazlası havagazı ile ilk olarak sokak aydınlatmasının gazhane-ye yakınlığından dolayı Kuzguncuk semtinde olması muhtemeldir. Daha sonra Beylerbeyi semti ve Tüneli, İcadiye, Üsküdar Meydanı, Abdullah Ağa, Küplüce, Burhaniye ve Fıstıklı semtlerinin sokakları aydınlatılmıştır. Bu aydınlatma diğer yerlerde olduğu gibi, sokakların muhtelif yerlerine yerleştirilmiş fenerler vasıtasıyla yapılmaktaydı.

Kuzguncuk Gazhanesi'nin Dünü

Beylerbeyi Sarayı Kuzguncuk Gazhanesi, 1862'de bir Fransız Gaz Şirketi tarafından Kuzguncuk Baba Nakkaş Sokak'ta inşa edilmeye başlanıp, 1864 yılında tesis tamamlandı. Gazhanenin konum olarak Kuzguncuk Baba Nakkaş Sokağında inşa edilmesinin sebebi Beylerbeyi Sarayı'na çok uzak olmaması ve Gazhanede kullanılacak olan maden kömürünün küçük gemi ve mavnalarla boğaz kıyısına getirilecek olması muhtemeldir.

Anadolu yakasının ve Üsküdar'ın ilk modern sanayi tesislerinden biri olarak 1892 yılına kadar düzenli olarak gaz üretmeye başladı. 1892 yılında fiilen hizmete giren Kadıköy Gazhanesi 06 Ocak 1892 tarihinde kurulan Üsküdar-Kadıköy Gaz Şirket-i Tenviriyesi adıyla Kadıköy Gazhanesi'nin Üsküdar'a havagazı sağlamasından dolayı ve teknolojisinin eskimesinden ötürü ve ayrıca 1920'li yıllarda Anadolu yakasında elektriğin yaygınlaşması neticesinde işlevini yavaş yavaş tamamlamış bulunmaktaydı. 76 yıl kesintisiz hizmet veren gazhanenin üretimi 1940 yılında durduruldu. Endüstri tarihimizin ilk sanayi tesislerinden biri olan Kuzguncuk Gazhane'sinin kullanıma elverişli makine ve metal bölümleri itina ile yerinden sökülerek Kadıköy Gazhanesi'ne kullanılmak üzere taşındı. Bu tarihte 10 dönüm arazide kurulu Kuzguncuk Gazhanesi'nin ana ve yardımcı binalarının zamana direnebilen taş duvarları ile gazometre havuzları, Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından, Beylerbeyi Sarayı'nın müstemilatı olarak değerlendirilerek, birinci sınıf tarihi eser olarak kayda alındı.³

1940 ile 1992 yılları arasındaki gazhanenin akıbeti tam olarak bilinmemekle birlikte, Kuzguncuk halkından edinilen bilgiye göre Gazhane kapatıldıktan bir müddet sonra burada mantar çiftliği kurulmuş ve uzun süre mantar üretilmiştir. Asıl hayret uyandıran ise; daha sonra yakın zamana kadar buranın domuz üretim çiftliği olarak kullanılmış olmasıdır.

Nakkaştepe'deki Kuzguncuk Gazhanesi, 1992 yılına kadar Milli Emlak'ın arazisi olarak sadece kayıtlarda yaşadı. Hatta doksanlı yıllarda tesisi bulmak isteyenler, belediyenin nazım planlarında bile böyle bir yapıya rastlayamıyordu.

Kuzguncuk Gazhanesi'nin günümüzdeki hâli

TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı bünyesinde yer alan Beylerbeyi Sarayı Kuzguncuk Gazhanesi'nin bulunduğu Nakkaştepe/Kuzguncuk'taki 10 dönümlük arazi, 1992 yılında Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi tarafından 49 yıllığına Milli Emlak Genel Müdürlüğü'nden kiralanmıştır. 1992 yılında Mülkiyeliler üzerindeki 29 gecekondü ile birlikte araziyi Milli Emlak Genel Müdürlüğü'nden devraldı. Üst tarafında askeriyenin de bir parseli olan arazideki 29 gecekondü boşaltılarak teker teker yıkıldı. Sonra Gazhane'nin rölöveleri çıkartılarak projelendirilmesine geçildi. Toplamı 2 bin 500 metrekareye varan üç blok kapalı alandan oluşan tesisin restorasyon projesini de Mimar Gökhan Avcıoğlu gerçekleştirdi.

Boğaziçi İmar Müdürlüğü, 3 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ve Üsküdar Belediyesi bünyesinde takip edilen ve dört yıl süren izin işlemlerinin ardından proje için onay verildi ve inşaatı başlandı.

Kuzguncuk Gazhanesi'nin restorasyon projesi gerçekleştirilirken, Avusturya'daki Viyana Gazhanesi'nin yeniden kullanıma kazandırılmasında hakim anlayıştan etkilenilerek proje geliştirilmiştir.⁴

Türk sanayi tarihinin önemli bir aşamasını oluşturan Nakkaştepe'deki metruk Gazhane, bundan böyle 'gaz' yerine 'kültür' üretecek şekilde planlanmaktadır. Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi'nin kültür merkezi olarak restore edeceği Gazhane'nin gazometre kuleleri ise kafeterya ve restoran olarak hizmet verecek.

Milli Emlak İdaresi'nden içinde Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 1. derecede tarihi eser olarak tescil ettiği Gazhane'nin kalıntılarının bulunduğu arazi Beylerbeyi Sarayı'nın bir parçası, hem de Türk endüstri tarihinin çok seçkin bir örneği durumundadır.⁵

Kuzguncuk Gazhanesi'nin Bugünü

Beylerbeyi Sarayı Gazhanesi Mülkiyeliler Birliği Kültürel ve Sosyal Tesisleri Projesi TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı bünyesinde yer alan Beylerbeyi Sarayı Gazhanesi'nin bulunduğu Nakkaştepe/Kuzguncuk'taki 10 dönümlük arazi, Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi tarafından 49 yıllığına Milli Emlak Genel Müdürlüğü'nden kiralanmıştır. Tarihi değeri büyük olan bu endüstriyel tesisi düşünce, kültür, sanat üreten bir merkeze dönüştürmek üzere gerekli tüm projeler Mülkiyeliler Birliği'nce hazırlanıp ilgili mercilere onaylatılmış ve inşaat ruhsatı alınmıştır. Bu proje gerçekleştiğinde, Mülkiyeliler, İstanbul'a bir kültür hazinesi kazandırmakla kalmayacak, ayrıca endüstriyel mirasımızın seçkin bir örneğini de ona yeni bir fonksiyon yükleyerek gelecek kuşaklara aktarmış olacaktır.

"Beylerbeyi Sarayı Gazhanesi Mülkiyeliler Birliği Kültürel ve Sosyal Tesisleri" Projesi, 1998 yılı Mayıs ayında Cumhurbaşkanlığının himayesi altına alınmıştır. Kültür Bakanlığı da projeyi benimsemekte ve desteklemektedir.

Bu proje, Mülkiyelilere ve İstanbul'a sadece bir kültür ve sosyal tesis kazandırmaktan öte anlamlar taşıyor: Endüstriyel mirasımızın güzel bir örneği olan Beylerbeyi Sarayı Kuzguncuk Gazhanesi restore edilerek, gelecek kuşaklara aktarılacaktır.

İstanbul'un tarihi yapılarından biri olan Beylerbeyi Sarayı Gazhanesi, Kuzguncuk Nakkaştepe'de Boğaziçi'ne açılan, yüzyıllık çınar, kayın, çam ağaçlarıyla kaplı bir vadiye yer almaktadır.

Gazhane binası 1862 yılında Beylerbeyi Sarayı'nın aydınlatılması ve ısıtılması için bir Fransız Şirketi'nce inşa edilmiştir. Daha sonra Kuzguncuk semtine de hizmet vermeye başlayan Gazhane, semte elektrik gelmesiyle 1940 yılında hizmetini durdurmuştur. 76 yıl kesintisiz hizmet veren tesisin metal bölümleri sökülerek, Kadıköy Gazhanesi'ne taşınmış, geriye sadece taş duvarlar kalmıştır.

Tarihi Kuzguncuk Gazhanesi'nin ana ve yardımcı binalarının zamana direnebiyen taş duvarları ile havuzları, Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından, Beylerbeyi Sarayı'nın müstemilatı olarak değerlendirilmiş ve birinci sınıf tarihi eser olarak kayda alınmıştır.

Daha sonra 10 dönümlük alan içinde yer alan Gazhane tesisleri, Milli Emlak Genel Müdürlüğü tarafından, Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi'ne 49 yıl için 1992 yılında kiralanmıştır.

Mülkiyeliler Birliği endüstriyel mirasımızın seçkin bir örneği olan Beylerbeyi

Kuzguncuk Gazhanesi'nin mevki

Sarayı aydınlatma tesisi olan Kuzguncuk Gazhanesi'ni restore ederek, hem Mülkiyeliler'i hem İstanbullular'ı, kültürel ve sosyal hizmetler sunabilecek yeni bir tesise kavuşturmak çabası içinde bulunmaktadır. Böylelikle, bu tarihi sanayi binası yeniden eski görünümüne kavuşturularak gelecek kuşaklara aktarılacak, ancak yeni fonksiyonlar üstlenerek bu kez sanayi ürünü değil, düşünce, kültür, sanat ve sosyal hizmetler üretecektir.

Mevcut yapının temelleri ve duvarlarının restorasyonu ile ortaya çıkacak kapalı alanlarda, konferans salonu, sergi ve seminer salonları, kitaplık, açık alanda ise spor ve rekreasyon bölümleri planlanmıştır. Yapıların büyük ölçüde yıkık ve tahrip edilmiş olması, mevcut duvarların taş işçiliğiyle onararak korunması ve yapı grubunun özgün temelleri üstünde gerçekleştirilecek özenli bir restorasyonu gerekli kılmıştır.

Ayakta kalmış duvarlar olduğu gibi korunmuş, yapılan tamamlama işlemlerinde sonradan eklenen bölümlerin özgün yapıdan ayrılabilmesini sağlamak üzere, yeni malzeme ve teknikler kullanılmıştır. Bu şekilde eski ve yeni, bir zaman boyutu olarak da sergilenmektedir.

Yapının tuğla hatıllı duvarlarının taş örgüsü korunurken, gazometre kuleleri de özgün biçimine uygun, ancak bu kez çelik-cam karışımı olarak güncel teknolojiyle yükselecektir.

Kısaca, 150 yıllık geçmişi olan yapının restorasyonunda kural olarak mevcut

yapılar özenle korunmuş, özgün durumu bilinmeyen yapı grupları ise farklı ve güncel bir malzeme ve teknoloji ile tamamlanmıştır.

Tesisin yaklaşık 2500 metrekare kapalı alanı planlanmaktadır. Restorasyon projesinde bulunan tesisler şunlardır:

Konferans Salonu: Ana binanın zemin ve bodrum katlarında 250 kişilik konferans salonu, fuaye hazırlık odaları gibi tamamlayıcı birimler bulunmaktadır.

Sergi Salonları: Ana binanın üst katında iki adet çok amaçlı sergi salonu yer almaktadır.

Lokanta ve Kafe: Eski gazometre kuleleri çelik-cam bileşimiyle yeniden inşa edilmektedir. Büyük kule lokanta, küçük kule ise kafe olarak hizmet verecektir.

Seminer Odaları: Ana binanın üst katında 75 kişilik iki seminer salonu mevcuttur.

Okuma salonu: Ana binanın uzantısında ekonomik ve sosyal konularda koleksiyona sahip kitaplık ve okuma salonu bulunacaktır.

Gymnasium: Ek binanın bodrum katında spor ekipmanı ile donatılan bir gymnasium hizmet verecektir.

Bahçe: Yürüyüş parkurları, tenis kortu, çocuk parkı, otopark ve dinlenme köşeleri planlanmıştır.

Yüzme Havuzu: Bahçede kulelerin arka cephesinde yüzme havuzu ve hizmet birimleri yer alacaktır.

Tarihi miras değerindeki Gazhane binalarını sosyal, kültürel ve sportif işlevlerle donatarak, çağdaş bir tesis ortaya çıkarmayı hedefleyen tasarım ve restorasyon çalışmaları, uzun soluklu süreç içinde devam edecektir.⁶

DİPNOTLAR

1 Afife Batur, "Beylerbeyi Sarayı", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, 206-210

2 Mehmet Rebi Hatemi Baraz, *Beylerbeyi I*, İstanbul 1994, s. 269-270.

3 Ayda Kayar, "Uğruna Beste Yapılan Tesis Sonunda Bitiyor", <http://arsiv2.hurriyet.com.tr/istanbul/turk/00/06/13/isthab/15ist.htm>

4 Tolga Tanış, "Beylerbeyi Gazhanesi", <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/istanbul/turk/99/08/06/isthab/29ist.htm>

5 Pervin Kaplan, "Gazhane Kültür Üretecek", <http://www.radikal.com.tr/1999/03/30/turkiye/02gaz.html>

6 <http://www.mulkiyeistanbul.org/html/proje.html>

* İstanbul'un ve dolayısı ile Üsküdar'ın aydınlatma ve ısıtılması ile ilgili tarihi bilgilere geniş olarak ulaşmak için bakınız: Mehmet Mazak, "Osmanlı Üsküdar'ında Aydınlatma", *I. Üsküdar Sempozyumu*, Mayıs 2003; Sertaç Kayserilioğlu-Mehmet Mazak-Kadir Kon, *Osmanlı'dan Günümüze Havagazının Tarihçesi*, I-III, İstanbul 1999.